

SOCIĀLĀ SOLIDARITĀTE UN PALĪDZĪBAS SNIEGŠANA COVID-19 PANDĒMIJAS LAIKĀ

Ritma Rungule ir Rīgas Stradiņa universitātes asociētā profesore. Aizstāvējusi zinātņu kandidāta disertāciju Socioloģisko pētījumu institūtā Maskavā (1987), tā pielīdzināta Latvijas socioloģijas doktora grādam (1992). Pasniedz socioloģiju, socioloģijas teorijas un kvalitatīvās pētniecības metodes.

Silva Senkāne ir Rīgas Stradiņa universitātes docente. Aizstāvējusi zinātņu kandidāta disertāciju M. Lomonosova Maskavas Valsts universitātes Socioloģijas fakultātē (1990), tā pielīdzināta Latvijas socioloģijas doktora grādam (1992). Pasniedz biostatistiku, matemātisko statistiku, analītiskās statistikas metodes psiholoģijas pētījumos.

Diāna Kalniņa ir pabeigusi doktorantūras studijas Rīgas Stradiņa universitātes doktora studiju programmā *Komunikācijas kultūra un multimediji*, ieguvusi matemātikas maģistra grādu Latvijas Universitātē, turpat arī pedagogijas maģistra grādu un Rīgas Stradiņa universitātē – komunikācijas maģistra grādu sociālajās zinātnēs. RSU pasniedz sociālo pētījumu metodes, veselības statistiku, pētījumu datu apstrādi un analīzi, analītiskās statistikas metodes psiholoģijas pētījumos. Tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centrā SKDS vada Tirgus un mārketinga pētījumu nodaļu.

Raksturvārdi: solidaritāte, formālā un neformālā palīdzība, darītspēja, uzticēšanās, Covid-19 pandēmija.

Ievads

Ikdienā solidaritāte attiecas uz vēlmi palīdzēt citiem vai atbalstīt grupu, pie kuras pieder, nesaņemot par to atlīdzību. Solidaritāte attiecas uz vēlēšanos ieguldīt citu cilvēku labklājībā.

Solidaritāte nozīmē, ka vienas personas vai grupas labklājība ir pozitīvi saistīta ar citas personas vai grupas labklājību. Solidāra darbība var būt vienpusēja – abpusēja; formāla – neformāla; brīvprātīga – obligāta; lokāla, nacionāla vai globāla mēroga. Solidāra attieksme

var būt balstīta emocijās (angl. *affective*) vai aprēķinā (angl. *calculating*).¹

Solidaritātes jēdzienu izmanto, lai raksturotu emocionāli un normatīvi motivētu gatavību savstarpējam atbalstam, ko ilustrē aicinājums *Viens par visiem, visi par vienu*. Solidaritāti var apskatīt deskriptīvi un normatīvi. Deskriptīvā nozīme attiecas uz saiknēm ar citiem cilvēkiem dažāda lieluma grupās. Normatīvā nozīmē solidaritāte raksturo sociālu integrāciju, uz normām balstītu sociālu kārtību pretstatā haosam un konfliktam.² Abi šie aspekti ļauj skatīt solidaritāti gan cilvēku savstarpējās attiecībās, gan sabiedrībā kopumā.

Ar solidaritāti mūsdienās saprot pilsoņu uzskatu un darbību kopumu, kas, sniedzot savstarpēju atbalstu, vērstas uz sabiedrības saliedēšanu. Ruānas Universitātes profesore Mari-Kloda Blē (*Marie-Claude Blais*) norādījusi, ka solidaritātes jēdziens palīdz pārvarēt dilemmu: kā samierināt indivīda centienus pēc brīvības ar reālajām saistībām, kas saista indivīdus sabiedrībā. Viņa raksta, ka 19. gs. beigās solidaritātes jēdziens ļāva apvienot divas pretrunīgas prasības – pēc indivīda brīvības un sociālā taisnīguma. Indivīds nezaudē brīvību solidaritātes dēļ, tajā viņš apzinās savu atbildību. M. K. Blē pievērš uzmanību tam, ka mūsdienu sabiedrībā, kur valsts gādā par pilsoņu sociālo drošību, indivīdi mazāk domā par solidaritāti ar citiem. Ja solidaritāti attiecina tikai uz palīdzību trūcīgajiem, tas neveicina visu sabiedrības locekļu kopības jūtu veidošanos un tās kopējo mērķu apzināšanos.³

Covid-19 pandēmija un tās ierobežošanas pasākumi ir mainījuši sabiedrību, indivīdu mijiedarbību un sociālo attiecību izpausmes. Sabiedrības saliedētību un solidaritāti pirms Covid-19 pandēmijas sapratām citādi nekā ārkārtējās situācijas laikā, kad palīdzību un atbalstu viens otram varējām sniegt distancējoties un izolējoties cits no cita. Par to, kā dzīve pandēmijas laikā ietekmē sabiedrības solidaritāti, publiski izteikti dažādi, pat pretēji viedokļi. Daļa autoru uzsver, ka laikā, kad katrs domā par savu dzīvību, nevar būt ne runas par solidaritāti. Piem., itāļu filozofs

Džordžo Agambens (*Giorgio Agamben*) raksta: “Kailā dzīvība – un bailes to zaudēt – cilvēkus nevis vieno, bet gan padara aklus un nošķir.”⁴ Savukārt britu socioloģe Silvija Volbija (*Sylvia Walby*) aizstāv sociāldemokrātisko pandēmijas ierobežošanas modeli, kas balstās sabiedrības veselības pieejā, kurā tiek uzsvērts – “ja kāds ir slims, mēs visi esam potenciāli slimi” un kurā ar slimību saistītie riski un izmaksas ir kopīgi visai sabiedrībai, ne tikai indivīdam, kas ir slims.⁵ Britu filozofs Džerārds Delantijis (*Gerard Delanty*), apkopojot dažādas teorētiskās pieejas pandēmijai, atsaucas gan uz slovēņu filozofu Slavojū Žižeku (*Slavoj Žižek*), kurš apgalvojis, ka vēlme izdzīvot radis jaunas solidaritātes saites, gan uz korejiešu filozofu Pjongčolu Hanu (*Byung-Chul Han*), kurš atzinis, ka vīrusa izraisītā pandēmija veicina cilvēku nošķirtību. Arī Delantijis izsaka šaubas par to, vai sociālā distancēšanās un pašizolācija veidos alternatīvu politisko kārtību, kas balstās uz solidaritāti.⁶

Šo jautājumu – kas notiek ar solidaritāti pandēmijas laikā – vēlamies apskatīt arī šajā rakstā. Balstoties uz 2020. gada septembra aptaujā pausto iedzīvotāju viedokli, varētu teikt, ka 24,7% iedzīvotāju uzskata, ka savstarpējā solidaritāte / izpalīdzība ir palielinājusies, 54,1% uzskata, ka tā palikusi nemainīga, 12,0% atzīst, ka tā samazinājusies, bet 9,1% nav devuši atbildi. Tomēr, lai solidaritāte nepaliktu tikai lozunga vai principa līmenī, apskatījam solidaritātes izpausmes veidus – palīdzības saņemšanu un sniegšanu, solidaritāti saistībā ar individuāliem un sociāliem ietekmējošiem faktoriem.

Analīzi balstījām uz iedzīvotāju aptauju programmā *Dzīve ar Covid-19* (VPP-COVID-2020/1-0013). Latvijas iedzīvotāju viedokļi par Covid-19 izraisītajām dzīvesveida izmaiņām tika noskaidroti pētījumu centra SKDS aptaujā 2020. gada septembra beigās. Aptaujā tika intervēti 1003 respondenti. Šajā rakstā sociāldemogrāfisko pazīmju atšķirības raksturotas tikai tad, ja tās ir statistiski nozīmīgas $p = 0,05$. Salīdzinājumam izmantoti projekta *INTERFRAME* ietvaros SKDS 2019. gada

¹ Beer, Koster 2009.

² Laitinen, Pessi 2014.

³ Ble 2018.

⁴ Agambens 2020.

⁵ Walby 2021.

⁶ Delanty 2020.

novembrī ($N = 1014$) un 2013. gada oktobrī ($N = 1000$) veikto aptauju dati.

Savstarpējā palīdzība

Paļaušanās uz palīdzību

Latvijas iedzīvotāji galvenokārt paļaujas uz trīs atbalsta sistēmām, nonākot finansiālās grūtībās: ģimenes locekļu un radnieku atbalsts; personiskie uzkrājumi, īpašumi; kā arī valsts sociālās apdrošināšanas sistēma. Šāds sadalījums iezīmējas jau sociālekonomiskās krīzes seku izpētē 2013. gadā. Savukārt 2019. gada rudenī veiktā aptauja liecina, ka šāds sadalījums raksturīgs ne tikai krīzes situācijām, bet iedzīvotājiem kopumā, un atklāj viņu paļaušanos uz palīdzību grūtā brīdī. Salīdzinot pagadiem, iezīmējas šādas tendences: pieaug iedzīvotāju daļa, kas paļaujas uz personiskiem uzkrājumiem, bet samazinās iedzīvotāju daļa, kas paļaujas uz pašvaldību sniegto atbalstu, kā arī sabiedrisku, starptautisku un reliģisku organizāciju atbalstu.

Palīdzība un atbalsts, ko cilvēki var saņemt krīzes situācijā, nāk no dažādiem avotiem. Nav tā, ka valsts un pašvaldību atbalsts tiek uzskatīts par vienīgo un galveno. Lielākā daļa iedzīvotāju uzskata, ka krīzes situācijā visdrošāk ir paļauties uz ģimenes locekļu un radnieku atbalstu (61,1%) un personiskiem uzkrājumiem, īpašumiem (57,3%). Uz šo atbalstu vairāk

paļaujas strādājošie nekā nestrādājošie, kā arī vairāk latvieši nekā citu tautību iedzīvotāji. Uz valsts sociālās apdrošināšanas sistēmu paļaujas 36,4%, vairāk uz to paļaujas nestrādājošie un pensionāri. Uz draugu, kaimiņu, kolēģu palīdzību kopumā paļaujas 17,6%, vairāk rīdzenieki (21,7%) nekā citu pilsētu iedzīvotāji (12,5%). Savukārt uz pašvaldību sniegto atbalstu kopumā paļaujas 8,5%, mazāk Rīgā (3,9%), vairāk citās pilsētās (11,3%) un laukos (10,5%). Tādi, kas uzskata, ka ne uz ko nevar paļauties, ir 13,3%, salīdzinoši mazāk starp latviešiem (10,8%) nekā starp citu tautību iedzīvotājiem (16,5%). Vairāk tādu ir citās pilsētās (17,6%) nekā Rīgā (9,2%).

Varam secināt, ka iedzīvotāji vairāk paļaujas uz ģimenes locekļu un radnieku atbalstu, tātad tuvāko loku, paši uz saviem resursiem un valsts sociālās apdrošināšanas sistēmu. Pandēmijas ierobežošanas pasākumi ar distancēšanos un pašizolāciju vairāk skāra tieši tuvāko loku un apgrūtināja ģimenes un radnieku savstarpējā atbalsta sniegšanu. Par to liecina arī aptaujas dati.

Saņemtā un sniegtā palīdzība

Iedzīvotāju paļaušanās uz dažādiem palīdzības veidiem un avotiem atšķiras no reāli saņemtās palīdzības. Paļaušanās uz palīdzību ir vairāk hipotētiska, bet nonākšana grūtībās prasa reālu atbalstu un palīdzību. Covid-19

1. tabula. Paļaušanās krīzes situācijā: uz kurām atbalsta sistēmām ir visdrošāk paļauties (%)

	Covid-19 2020. g. sept. $N = 1003$	Pirms Covid-19 2019. g. okt. $N = 1014$	Sociālekonom. krīze 2013. g. okt. $N = 1000$
Ģimenes locekļu, radnieku atbalsts	61,1	70,8	61,1
Draugu, kaimiņu, kolēģu palīdzība	16,7	Netika uzdots	Netika uzdots
Personiskie uzkrājumi, īpašumi	57,3	54,7	51,1
Valsts sociālās apdrošināšanas sistēma	36,4	39,3	32,4
Pašvaldību sniegtais atbalsts	8,5	13,4	16,2
Savs uzņēmums, bizness	3,9	Netika uzdots	Netika uzdots
Sabiedrisku, starptautisku un reliģisku organizāciju atbalsts	5,2	9,1	13,7
Ne uz ko nevar paļauties	13,3	12,7	16,0

2. tabula. Palīdzība citiem cilvēkiem
(arī no organizācijām saņemtā un organizāciju sniegtā) (N = 1003)

Saņēma palīdzību	Sniedza palīdzību
Saņēma no citiem cilvēkiem – 5,9%	Sniedza citiem cilvēkiem – 7,8%
Saņēma no organizācijām – 1,6%	Sniedza organizāciju ietvaros – 0,8%
No ziedojumiem – 0,3%	Ziedoja – 2,6%
Nesaņēma – 88,4%	Nesniedza – 84,9%
Nesniedza konkrētu atbildi – 3,8%	Nesniedza konkrētu atbildi – 3,9%

pandēmijas laikā varam runāt par formālo (valsts un pašvaldību institūciju sniegto) un neformālo (iedzīvotāju savstarpējo un no nevalstiskām organizācijām saņemto) palīdzību.

Kā liecina iedzīvotāju aptaujas dati, 2020. gada septembrī ar likumu noteiktos pabalstus ārkārtējās situācijas laikā un pēc tās bija saņēmis 31,1% aptaujāto iedzīvotāju. Te ieskaitīti gan īpašie pabalsti, kas saistīti ar ekonomiskās darbības ierobežojumiem pandēmijas laikā (piem., dīkstāves pabalsts), gan pabalsti, kas tika piešķirti gan pirms pandēmijas, gan pandēmijas laikā (piem., bezdarbnieka pabalsts), gan brīvpusdienu kompensācija skolēniem attālināto mācību laikā; netika nošķirti arī valsts un pašvaldības piešķirtie pabalsti.

Palīdzību no citiem cilvēkiem saņēmuši 5,9%, snieguši 7,8% iedzīvotāju. Lai arī runājam par nelieliem procentiem, tomēr redzam, ka sniedzēju daļa ir nedaudz lielāka nekā saņēmēju daļa.

Salīdzinot formālo un neformālo palīdzību saņēmušo iedzīvotāju daļu, redzam, ka ievērojami lielāka iedzīvotāju daļa saņēmusi ar likumu noteikto palīdzību nekā savstarpējo palīdzību. To var skaidrot ar pandēmijas ierobežošanas pasākumu būtību – distancēšanos no citiem.

Aptaujā tika uzdots arī atklātais jautājums: “Vai Jums bija nepieciešama palīdzība ārkārtējās situācijas laikā, kuru Jūs nesaņēmtāt? Kāda?” Uz šo jautājumu atbildēja 36 respondenti. Lielākā daļa atbilžu (15) ir par finansiālas palīdzības nepieciešamību, cilvēki minējuši īslaicīgu naudas pabalstu, pabalstu algas apmērā, arī “normālas algas virs 700 eiro”. Daži (5) bija minējuši dīkstāves pabalsta nesaņemšanu, kā arī to, ka, bankrotējot uzņēmumam, kurā cilvēks strādājis, nav saņemta nekāda palīdzība. Bažas tika izteiktas par medicīnas pakalpojumu

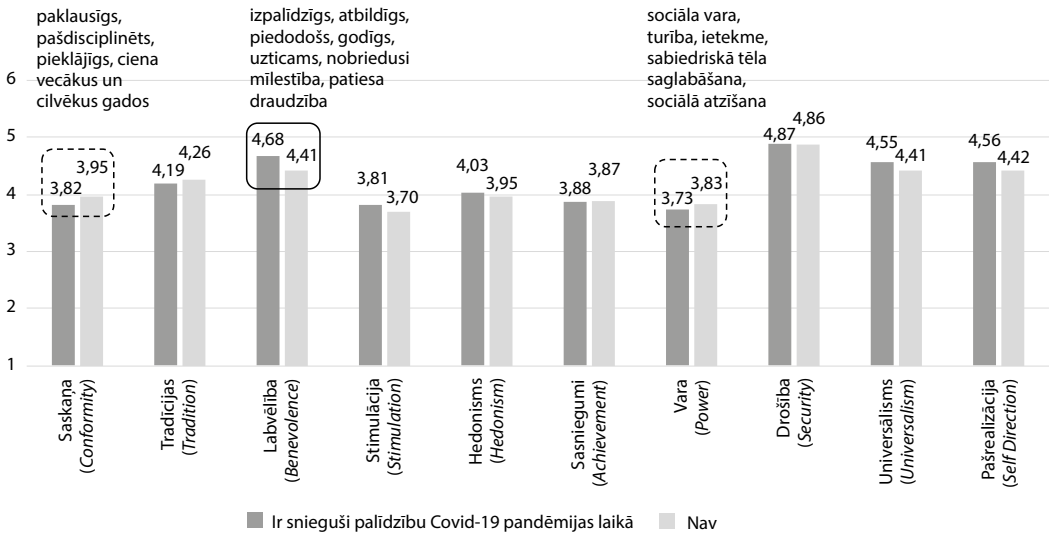
pieejamību (5): “uztraucos par savu veselību, baidījos, ka aizvērs poliklīnikas”, bija atlikta operācija, atliktas vizītes pie ārsta, liegums apmeklēt radniekus slimnīcā. Dažiem (4) bija nepieciešama pārtika, pārtikas pakas, brīvpusdienas. Vēl cilvēki bija norādījuši uz emocionālo spriedzi un psihologa pakalpojumu nepieciešamību (3), piem., “man sākās depresija, un es biju pilnīgi viens un izolēts, tas bija murgs”, “emocionālā spriedze bija sākumā, nebija, ar ko parunāt”. Vēl bija nepieciešama šāda palīdzība: jurista konsultācija, zaudējot darbu; komunālo maksājumu samazināšana; “palīgīdzekļi darbā: dezinfektori, kuri nekaitē rokām, ērtas maskas, tās, kuras tika iedotas, ir neērtas”.

Kas ir tie, kas snieguši palīdzību citiem pandēmijas laikā? Aptaujas dati liecina, ka to vairāk darījuši cilvēki vecumā no 25 līdz 34 gadiem, ģimenes ar bērniem vecumā līdz 18 gadiem, strādājošie un publiskā sektorā nodarbinātie, cilvēki ar vidēji augstiem personīgiem ienākumiem. Personisko ienākumu lielums nav noteicošais palīdzības sniedzēju raksturojumā: ienākumu amplitūda no zemiem līdz ļoti augstiem ienākumiem daudz lielāka ir palīdzību nesniegušo vidū.

Balstoties uz Šaloma Švarca vērtību izpētes metodoloģiju⁷, var konstatēt atšķirības palīdzības sniedzēju un nesniedzēju vērtībās. Š. Švarcs izšķīris desmit pamatvērtības, kas raksturo cilvēku motivāciju: pašrealizācija, stimulācija, hedonisms, sasniegumi, vara, drošība, saskaņa / konformitāte, tradīcijas, labvēlība un universālisms (šajā rakstā tiek izmantots Ievas Dzalbes Švarca vērtību tulkojums latviešu valodā)⁸. Aptaujas anketā tiek doti dažādu

⁷ Schwarz 2013.

⁸ Dzalbe 2015.

1. attēls. Vērtību salīdzinājums palīdzības sniedzēju un nesniedzēju grupā

cilvēku raksturojumi ($N = 21$). Piem., viens no vērtības “sasniegumi” raksturojumiem: “Viņam/ai ir svarīgi parādīt savas spējas. Viņš/ viņa vēlas, lai cilvēki apbrīno to, ko viņš/a dara.” Katram anketā dotajam raksturojumam respondentiem jānovērtē līdzības pakāpe sešu punktu skalā – no “nepavisam nav līdzīgs man” līdz “ļoti līdzīgs man”. Vērtību skaitlisko izteiksmi veido vidējais aritmētiskais iepriekš aprakstītajā skalā. Salīdzinot palīdzības sniedzēju un nesniedzēju vērtības, redzams, ka palīdzības sniedzējiem raksturīgāka labvēlības vērtība, savukārt nesniedzējiem – saskaņas / konformitātes un varas vērtība. Tātad palīdzības sniedzējiem raksturīga mazāka orientēšanās uz savu personīgo interešu īstenošanu, gatavība ierobežot savas intereses, rūpēties par citu labklājību, mazākas rūpes par savu sociālo pārākumu, statusu, prestižu vai varu pār citiem cilvēkiem, mazāka konformitāte sociālo normu ievērošanā.

Covid-19 pandēmijas laikā saņemtās un sniegtās palīdzības raksturojums dod priekšstatu par faktiskām izpausmēm. No tā grūti veikt plašākus vispārinājumus. Tāpēc pievēršam uzmanību, mūsdiā, ar solidaritāti saistītiem aspektiem: indivīda paša iespējām un

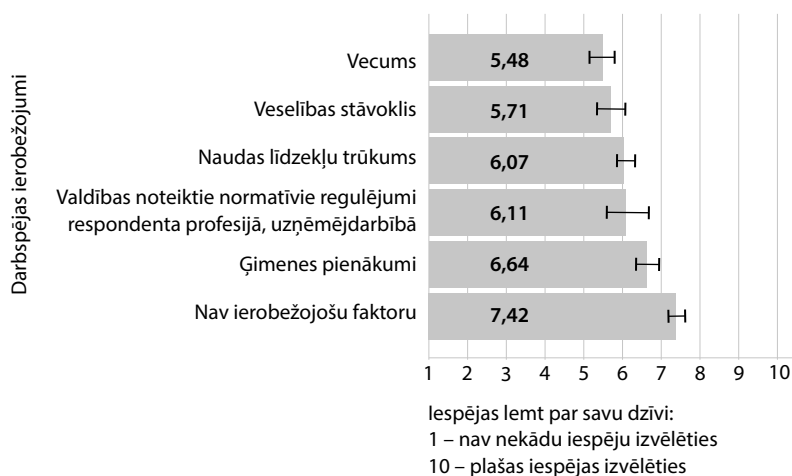
savstarpējās uzticēšanās līmenim. Ja runājam par palīdzību, tad tā drīzāk ir savstarpēja – tie, kas var, palīdz tiem, kam palīdzība ir nepieciešama, nevis vispārēja. Dati liecina, ka sabiedrībā ne pārāk labi darbojas princips “bagātie palīdz nabadzīgajiem”, tāpēc materiālo resursu vietā pievēršam uzmanību indivīdu darītspējai. Uzticēšanās nepieciešama, lai sadarbotos cits ar citu.

Solidaritāti ietekmējošie faktori: indivīda darītspēja un savstarpējā uzticēšanās

Ja runājam par solidaritāti kā savstarpēju palīdzību, tad svarīgi ņemt vērā individuālās iespējas palīdzēt un paļauties uz palīdzību, gatavību to pieņemt. Šo aspektu raksturošanai apskatīsim divus jēdzienus – darītspēja un savstarpējā uzticēšanās.

Darītspēja

Darītspējas (*capability*) pieeju izstrādā Amartija Sens (*Amartya Sen*) 20. gs. 80. gados. Labklājības un attīstības mērķi tiek izteikti kā cilvēku iespējas funkcionēt; t. i., viņi dara, ko vēlas, un ir tie, kas vēlas būt. Ir svarīgi, lai

2. attēls. Lemtspējas novērtējums atšķirībā no darītspēju ierobežojošiem faktoriem

cilvēkiem būtu brīvība jeb iespējas dzīvot tādu dzīvi, kādu viņi vēlas. Šī pieeja vērtē rīcībpolitikas pēc to ietekmes uz cilvēku iespējām. Piem., tā skaidro, vai cilvēki ir veseli un vai ir pietiekoši daudz resursu šīs spējas uzturēšanai.⁹

Balstoties uz darītspējas/-u pieeju, labklājības un attīstības mērķi ir saistāmi ar cilvēka spējām funkcionēt, tās ir viņu iespējas veikt darbības un aktivitātes, ko viņi vēlas. Funkcionēšana ietver būšanu un darišanu (*beings and doings*), kas kopā dzīvi padara vērtīgu. Spējas attiecas uz funkcionēšanas potenciālu. Ir atšķirība starp realizēto funkcionēšanu un spējām kā iespējamu funkcionēšanu, kur svarīga ir cilvēka izvēle. Svarīgi ir, ka cilvēkiem ir brīvība izvēlēties dzīvot dzīvi, kādu tie vēlas.

Šī A. Sena izstrādātā pieeja vairāk tiek izmantota kā teorētisks pamatojums dzīves kvalitātes pētījumos. Piem., darītspējas principi ir tautas attīstības (*human development*) koncepcijas pamatā. Cilvēka / tautas attīstība (*human development*) vērsta uz cilvēku dzīves kvalitātes uzlabošanu, atzīstot, ka ekonomikas attīstība vien automātiski nenoved pie labklājības visiem, ienākumu pieaugums var būt labklājības sasniegšanas līdzeklis, bet ne mērķis pats par sevi. Dot cilvēkiem brīvību izvēlēties

dzīvi, kādu viņi vēlas, – attīstīt cilvēku spējas un dot iespējas tās izmantot.

Darītspēju ir vieglāk teorētiski aprakstīt nekā praktiski izpētīt, jo tas, ko cilvēki dara un kas viņi ir (A. Sena formulējums), liekas pats par sevi saprotams, un cilvēki nav pieraduši par to runāt, tāpat kā nerunā par gaisu, ko elpo, un par savām ikdienas darbībām. Tāpēc, lai noskaidrotu Latvijas iedzīvotāju darītspēju, 2020. gada septembrī programmas *Dzīve ar Covid-19* iedzīvotāju aptaujā tika uzdoti divi jautājumi darītspējas raksturošanai: par ierobežojumiem, kas neļauj cilvēkiem darīt to, ko viņi vēlētos, kā arī par lemtspēju – “Dažiem cilvēkiem šķiet, ka viņi paši nosaka savu dzīvi, savukārt citiem šķiet, ka viņi paši nevar reāli ietekmēt to, kas ar viņiem notiek. Lūdzu, izmantojot skalu no viens līdz desmit, pasakiet, kā Jūs vērtējat savas iespējas pašam/-ai brīvi lemt par savu dzīvi, ja 1 nozīmē – nav nekādu iespēju izvēlēties, bet 10 – plašas izvēles iespējas!”

Darītspējas ierobežojumi ir saistīti ar savu iespēju lemt un izvēlēties vērtējumu. Lielā mērā iespējas izvēlēties un pašam lemt par savu dzīvi ierobežo vecums, veselības stāvoklis, naudas līdzekļu trūkums un birokrātisku ierobežojumu pastāvēšana (pēc ANOVA un *Games-Hovell* testa šo faktoru starpā statistiski nozīmīgas atšķirības nav novērojamas). Ģimenes pienākumi, salīdzinot ar citiem

⁹ Robeyns 2005.

ierobežojumiem, mazāk traucē pašam lemt par savu dzīvi.

Sociālās politikas uzdevums būtu stiprināt iedzīvotāju darītspēju. Tas nozīmē mazināt ierobežojošo faktoru ietekmi un veicināt iedzīvotāju aktivitāti. Protams, iedzīvotāju novecošanu un tās sekas nespēs likvidēt pat visideālākā sociālā politika, tomēr, rūpējoties par veco cilvēku dzīves kvalitāti un veicinot viņu aktivitāti, iespējams mazināt vecuma ierobežojošo ietekmi uz darītspēju. Saistībā ar solidaritāti varam pieņemt, ka tie, kuru darītspēja ir lielāka, var palīdzēt iedzīvotājiem ar darītspējas ierobežojumiem.

Savstarpēja uzticēšanās/paļaušanās

Palīdzības saņemšana un sniegšana nozīmē savstarpēju sadarbību – starp indivīdiem, kā arī starp indivīdiem un valsts institūcijām. Lai sadarbotos, nepieciešama savstarpēja uzticēšanās un paļaušanās citam uz citu. Nepieciešama pašārvība, ka krīzes situācijā būs kam palūgt palīdzību un to varēs arī saņemt. Indivīda un valsts attiecībās šo pašārvību garantē institucionālā kārtība – likumi un noteikumi, kas nosaka, kādu palīdzību krīzes situācijās un citos gadījumos varam saņemt. Arī indivīdu savstarpējās attiecībās to nosaka sociālās normas, taču tās var atšķirties dažādās sociālās grupās.

Ja runājam par savstarpēju uzticēšanos, tad šie rādītāji Latvijas sabiedrībā ir zemi. Ne velti viens no Nacionālā attīstības plāna (NAP) stratēģiskajiem mērķiem ir sociālās uzticēšanās paaugstināšana. Aptaujas dati (SKDS, 2020. g. sept.) liecina, ka atšķiras uzticēšanās rādītāji cilvēku vairākumam un pazīstamiem cilvēkiem. Vērtējot skalā no 1 (nevar uzticēties) līdz 10 (var uzticēties), vidējais vērtējums attiecībā uz visiem cilvēkiem ir 5,07, bet attiecībā uz pazīstamiem cilvēkiem – 6,85. Salīdzinājumam: NAP 2027 plānots, ka savstarpēja uzticēšanās pārsniegs 7 punktus.¹⁰

Pētījumi liecina, ka uzticēšanās ir svarīga gan attiecībā uz valsts nodrošināto sociālo palīdzību, gan attiecībā uz indivīdu savstarpējo palīdzību. Somu pētnieki Juho Sāri (*Saari*) un Anne Birgita Pesi (*Pessi*) pētījuši iedzīvotāju attieksmi pret solidaritāti kā palīdzību citiem.

Viņi noskaidrojuši sociālā kapitāla lomu solidaritātes izpausmēs: sasaistošās (*bonding*) sociālās saites veido solidaritāti starp līdzīgiem indivīdiem, bet savienojošās (*bridging*) sociālās saites veido solidaritāti starp vairāk atšķirīgiem indivīdiem. Savienojošais sociālais kapitāls ir būtisks vispārējās sociālās solidaritātes veidošanā. Autori apgalvo, ka labklājības valsts un tuvās saites ģimenes un draugu lokā ir divas galvenās solidaritātes izpausmes mūdienu Eiropā. Jo lielāka cilvēku paļaušanās uz institūcijām, jo vairāk viņi pauž rūpes par palīdzību citiem. Valstis ar stipru publisko sektoru savstarpējā uzticēšanās ir lielāka – vienlīdzība veicina uzticēšanos.¹¹ Tāpēc nevaram iepriekš apskatītās iedzīvotāju “drošības sistēmas” pretstatīt vienu otrai, bet uz tām jāskatās ka savstarpēji saistītām – stiprinot indivīdu darītspēju, var veicināt savstarpējo uzticēšanos un sadarbību gan tuvākajā lokā, gan sabiedrības mērogā.

Indivīdu lemtspējas par savu dzīvi vērtējums veido pozitīvu korelāciju ar uzticēšanās rādītājiem: jo augstāks lemtspējas par savu dzīvi vērtējums, jo augstāks uzticēšanās rādītājs, tas attiecas kā uz uzticēšanos tuvāko cilvēku lokam, tā arī uz uzticēšanos vairumam cilvēku (attieci $r_s = 0,297$ un $r_s = 0,292$).

Saistībā ar palīdzības sniegšanu un saņemšanu var izšķirt četras kategorijas: paši sniedza un saņēma palīdzību no citiem, sniedza un nesaņēma, nesniedza un saņēma, nesniedza un nesaņēma. Lielākā daļa iedzīvotāju pieder pie kategorijas, kas nesniedza un nesaņēma palīdzību. Taču, ja skatāmies korelācijas starp lemtspēju par savu dzīvi ar uzticēšanos vairākumam cilvēku katrai no šīm kategorijām, tad būtiski atšķiras tie, kuri paši palīdzību nesniedza, bet saņēma to no citiem (3. attēls). Atbilstoši paši sniedza un saņēma palīdzību no citiem $R^2 \text{ Linear} = 0,057$, sniedza un nesaņēma $R^2 \text{ Linear} = 0,254$, nesniedza un saņēma $R^2 \text{ Linear} = 0,014$, nesniedza un nesaņēma $R^2 \text{ Linear} = 0,107$.

Ja citām kategorijām vairāk vai mazāk iezīmējas jau minētā korelācija – lielāka lemtspēja saistīta ar augstāku uzticēšanos, tad tiem, kas paši nesniedza palīdzību, bet to saņēma,

¹⁰ Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2021.–2027. gadam.

¹¹ Saari, Pessi 2014.

3. attēls. Korelācijas starp lemtspēju par savu dzīvi, uzticēšanos cilvēku vairākumam un palīdzības sniegšanu un saņemšanu

mazāka lemtspēja saistīta ar lielāku uzticēšanos, bet lielāka lemtspēja savukārt – ar mazāku uzticēšanos. Var secināt, ka cilvēki, kuru lemtspēja ir ierobežota, saņemot palīdzību, vairāk atzīst uzticēšanos citiem cilvēkiem nekā tie, kuru lemtspēja ir mazāk ierobežota; pēdējie, lai arī saņem palīdzību, tomēr uzticas mazāk. Iespējams, ka tas attiecināms uz gadījumiem, kad palīdzība “pienākas” pēc formāliem kritērijiem, un ka saņēmēji tajā mazāk saskata sabiedrības solidaritātes izpausmi.

Solidaritātes veidi

Attieksme pret solidaritāti kā palīdzību citiem saistīta ar sabiedrības vērtībām. Balstoties uz Eiropas sociālā pētījuma (ESS) datu analīzi, M. Paskova parādījusi, ka egalitārākās sabiedrībās solidaritāte vairāk tiek pieņemta kā norma un ka tādēļ palīdzība citiem mazāk tiek novērtēta un saistīta ar palīdzības sniedzēja reputāciju, nekā tas ir mazāk egalitārās sabiedrībās.¹² Iespējams, ka šī atziņa jāņem vērā,

arī dziļāk pētīt attieksmes pret solidaritāti Latvijas sabiedrībā, jo padomju laikā veidotais “vienlīdzīgas” sabiedrības tēls vēl ir daudzu iedzīvotāju atmiņā.

Balstoties uz mūsu aptaujas datiem, varam tikai konstatēt, ka dažādās sociāldemogrāfiskās grupās attieksme pret solidaritāti atšķiras. Var teikt, ka Latvijas sabiedrībā nav vienotas izpratnes par solidaritāti. Faktoranalīze ļauj izšķirt četrus solidaritātes veidus, ko nosaucām: normatīvā solidaritāte, turīgo-maznodrošināto solidaritāte, solidaritāte ar visiem, ģimenes solidaritāte.

Faktoranalīze ir matemātiska procedūra, ar kuras palīdzību var strukturēt lielāku skaitu mērījumu pēc to kombinācijām. Lai interpretētu faktoranalīzes rezultātus, ņem vērā dominējošās kombinācijas. Faktoranalīze parāda apgalvojumu kopuma slēpto (latento) struktūru, t. i., tā sauktos faktoros¹³. Šajā pētījumā no sākotnējiem 13 izteikumiem par dažādiem solidaritātes aspektiem tika iegūti četri solidaritātes faktori, ko interpretējam kā solidaritātes veidus.

¹² Paskov 2016.

¹³ Field 2018.

3. tabula. Skalas *Solidaritātes veids* izpētošās faktoru analīzes rezultāti

Skalas apgalvojumi ("Cik lielā mērā Jūs piekrītat vai nepiekrītat katram no šiem apgalvojumiem?")	Faktoru svāri				h ²
	F1	F2	F3	F4	
Tiem radiem, kas ir turīgāki, būtu jāpalīdz radiem, kas nav tik pārtikuši	0,887	0,073	0,058	0,117	0,810
Tiem, kas ir turīgāki, būtu jāpalīdz draugiem, kas nav tik pārtikuši	0,878	0,071	0,098	-0,011	0,786
Ir pieļaujams veidot draudzību ar cilvēkiem tikai tāpēc, ka Jūs zināt, ka viņi var būt Jums noderīgi	0,515	0,185	-0,101	-0,381	0,454
Biznesā un politikā var sadarboties tikai ar partneriem, kurus personiski pazīsti jau vairākus gadus	0,174	0,737	-0,072	-0,029	0,580
Ja grupas locekļiem ir daudz atšķirīgu viedokļu, tad šāda grupa nevar ilgstoši pastāvēt	-0,012	0,722	0,021	0,092	0,531
Biznesā un politikā cilvēki var sadarboties tikai tad, ja viņus uzrauga un lēmumus pieņem stingrs līderis	0,104	0,719	-0,096	0,051	0,540
Visi cilvēki ir iedalāmi divās kategorijās: tie, kas atbalsta taisnīgumu, un tie, kas neatbalsta	-0,037	0,656	0,149	0,135	0,472
Cilvēki lielākoties ir izpalīdzīgi / gatavi sniegt atbalstu citiem	0,065	-0,005	0,819	0,002	0,675
Cilvēkiem kopumā var uzticēties	0,039	-0,028	0,749	-0,223	0,614
Esmu gatavs sniegt palīdzību citiem cilvēkiem, nesaņemot par to maksu vai pateicību	0,042	0,044	0,660	0,283	0,519
Nekad nenāk par ļaunu būt piesardzīgam attiecībā ar citiem cilvēkiem	-0,118	0,103	-0,088	0,653	0,458
Vispirms jāparūpējas par sevi un savu ģimeni un tikai tad jāpalīdz citiem cilvēkiem	0,103	0,167	0,026	0,600	0,400
Pieaugušiem bērniem ir pienākums rūpēties par saviem vecākiem vecumdienās	0,470	-0,103	0,263	0,482	0,533
Īpašvērtība pēc rotācijas	2,119	2,109	1,805	1,337	-
% no dispersijas	16,304	16,220	13,884	10,287	56,694

Piezīme. $N = 1003$. Treknrakstā attēlots faktoru svārs virs 0,40. Faktori iegūti ar galveno komponentu metodi (*Principal Component Analysis*), piemērojot varimaksa rotāciju ar Kaizera normalizāciju. F1 – turīgo un maznodrošināto solidaritāte; F2 – normatīvā solidaritāte; F3 – solidaritāte ar visiem; F4 – ģimenes solidaritāte.

Turīgo un maznodrošināto solidaritāte (1) balstīta uz uzskatiem, ka turīgāko radnieku un draugu pienākums ir palīdzēt mazāk turīgiem. Šāds skatījums vairāk saistīts ar viena cilvēka māsaimniecībām, bezdarbniekiem, nestrādājošiem iedzīvotājiem, respondentiem ar zemiem ienākumiem māsaimniecībā. Mazāk

saistīta šī tipa solidaritāte ir ar divu cilvēku māsaimniecībām, precētajiem vai ar partneri dzīvojošiem un ar strādājošiem.¹⁴

¹⁴ Raksturojums balstīts uz kvartiļu grupu salīdzinājumu.

Normatīvā solidaritāte (2) balstās uz stingri noteiktu sociālo kārtību, pakļaušanos vienotām normām, tā var būt stingra līdera noteikta, iespējama nelielā cilvēku lokā. Šāds skatījums vairāk saistīts ar zemiem mājsaimniecības ienākumiem, zemiem personiskiem ienākumiem, dzīvošanu Latgalē, dzīvošanu laukos. Mazāk saistīts ar augstāko izglītību un dzīvošanu Rīgā.

Solidaritāte ar visiem (3) iziet ārpus radnieku un tuvāko cilvēku loka, saistīta ar uzticēšanos citiem cilvēkiem. Šāds skatījums vairāk raksturīgs sievietēm, respondentiem ar augstāko izglītību, speciālistiem, ierēdņiem, kas nestrādā fizisku darbu, cilvēkiem ar vidēji augstiem personīgiem ienākumiem, retāk raksturīgs respondentiem ar vidējo un vidējo profesionālo izglītību, strādniekiem, kas strādā fizisku darbu, tiem, kam ir savs uzņēmums vai individuālais darbs, cilvēkiem ar zemiem ienākumiem ģimenē, arī vidējiem personīgiem ienākumiem, kā arī Zemgalē dzīvojošiem.

Ģimenes solidaritāte (4) pirmajā vietā liek rūpes par sevi un savu ģimeni, ļauj uz starppaaudžu solidaritāti ģimenē. Šāds skatījums ir vairāk izteikts vecumgrupā no 45 līdz 54 gadiem, ar vidēji augstiem ienākumiem, Rīgā un Vidzemē dzīvojošiem. Mazāk izteikts tiem, kas šķirušies vai nedzīvo kopā ar vīru / sievu, divu un trīs cilvēku mājsaimniecībās, speciālistiem un ierēdņiem, cilvēkiem ar vidēji zemiem personīgiem ienākumiem, Zemgalē un Latgalē, kā arī citās pilsētās dzīvojošiem.

Nobeigums

Solidaritāte pandēmijas laikā ir sarežģīta tēma. Par to liecina gan ievadā minēto autoru dažādie uzskati, gan šajā rakstā analizētie Latvijas iedzīvotāju aptaujas dati. Raksta sākumā minētais iedzīvotāju vērtējums par savstarpējās solidaritātes / izpalīdzības izmaiņām pandēmijas laikā lielu skaidrību nedod, jo vairāk nekā puse aptaujāto iedzīvotāju uzskata, ka tā nav mainījusies, taču vairāk ir to, kas uzskata, ka solidaritāte ir palielinājusies, nekā to, kas atzīst, ka pandēmijas laikā tā ir mazinājusies.

Latvijas iedzīvotājiem raksturīgi krīžu laikos vairāk ļaunies uz sevi un tuvāko cilvēku

loku, ģimenes un radnieku atbalsts tiek uzskatīts par svarīgāko. Šajā Covid-19 izraisītajā krīzē pandēmijas ierobežošanas pasākumi izmainīja savstarpējās palīdzības principus tuvāko cilvēku lokā – palīdzēt cits citam varējām izolējoties un distancējoties. Tāpēc lielākā iedzīvotāju daļa saņēma valsts un pašvaldību sniegto, nevis savstarpēji tuvāko un citu cilvēku sniegto palīdzību.

Savstarpējās palīdzības sniegšana mazāk saistīta ar ienākumu līmeni, taču datu analīze parāda atšķirības palīdzības sniedzēju un nesniedzēju vērtībās. Jāņem vērā arī, ka materiālā palīdzība pandēmijas laikā ne vienmēr bija pati nepieciešamākā.

Solidaritātes sabiedrības mērogā priekšnoteikums ir savstarpēja uzticēšanās. Latvijas iedzīvotāji vairāk uzticas tuvāko cilvēku lokam, tāpēc arī solidaritātes principi vairāk tiek attiecināti uz ģimeni un pazīstamiem cilvēkiem.

Aptaujas datu analīze liecina, ka uzticēšanās citiem cilvēkiem ir saistīta ar indivīda darītspēju, viņa iespējām izvēlēties, ko darīt, un pašam pieņemt lēmumus. Cilvēki, kuru darītspēja ir lielāka, vairāk uzticas citiem. Var pieņemt, ka, stiprinot indivīdu darītspēju, var palielināt uzticēšanos cilvēkiem, tā veicinot arī solidaritāti sabiedrības mērogā.

Jāatzīst, ka padomju laikā veidotais priekšstats par solidaritāti vēl reizēm mēdz izpausties arī šodienas skatījumā. Raksta sākumā minētais solidaritātes princips *Viens par visiem, visi par vienu* tajā laikā darbojās kā *Viens (valsts) par visiem, visi par vienu (valsti)*, padomju valsts centās nodrošināt gan "vienlīdzību", gan "solidaritāti". Turpinot šādi domāt, uzticēšanās citiem cilvēkiem nemaz nav nepieciešama, katrs var solidarizēties ar sev tuvākajiem un saņemt palīdzību, kas "pienākas", no valsts. Tā sanāk, ka palīdzība tiek sniegta, bet solidaritātes nav.

Pandēmijas laiks piespieda neuzticēties citiem, izolēties, distancēties, tā ļaujot piedzīvot to sabiedrības modeli, uz kuru pakāpeniski virzāmies. Vai mēs to vēlamies? Dzejniece Inese Zandere uzskata, ka jāmeklē risinājums: "Bet šobrīd man ir sajūta, ka indivīds ir atbrīvots no tautas tik lielā mērā, ka šajā procesā esam nonākuši līdz zināmam kritiskajam punktam,

kurā šis indivīds var vienkārši pazust. Viņš kļūst nepiesaistīts, neatbalstīts un vārģs. Tāpēc vajadzētu iet uz pretējo – nonākt pie kādas kopējas apziņas. Un nevis tikai šaurā izpratnē, tajā, ko mēs dēvējam par burbuļiem, ne tikai domubiedru lokā, bet pie kaut kā tāda, uz ko var balstīt plašāku vienotību. [...] Ir jāatrod vai jāatjauno mehānisms, kā indivīdi sadarbojoties

var justies kā kaut kas lielāks, nekā tikai katrs atsevišķi.”¹⁵

Raksts sagatavots ar valsts pētījumu programmas *Dzīve ar Covid-19* (VPP-COVID-2020/1-0013) atbalstu.

¹⁵ Madris 2021.

VĒRES

- Agambens, D. (2020) Brīvības upuris. *Rīgas Laiks*. Pieejams: <https://www.rigaslaiks.lv/blogi/brivibas-upuris-20194> (08.06.2021.).
- Beer, P.; Koster, F. (2009) *Sticking Together or Falling Apart: Solidarity in an Era of Individualization and Globalization*. Amsterdam : Amsterdam University Press.
- Ble, M.-K. (2018) Solidarity. *Sociologģieskie issledovanija/Sociological Studies*, 8, 12–21.
- Delanty, G. (2020) Six political philosophies in search of a virus: Critical perspectives on the coronavirus pandemic. LEQS Paper, 156/2020. Pieejams: <https://www.lse.ac.uk/european-institute/Assets/Documents/LEQS-Discussion-Papers/LEQSPaper156.pdf> (08.06.2021.).
- Dzalbe, I. (2015) *Vērtības*. Sīlis, V. (red.) *Filosofģiskā antropoloģģija: Rakstu krāģjums*, 1. Rīga : RSU, 113–131.
- Field, A. (2018). *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics*. 5th ed. SAGE Publishing.
- Laitinen, A.; Pessi, A. B. (eds.) (2014) *Solidarity: Theory and Practice: An Introduction*. Lexington Books.
- Latvijas Nacionālais attģstģības plāns 2021.–2027. gadam. Pieejams: <https://www.pkc.gov.lv/nap2027> (08.06.2021.).
- Madris, A. (2021) *Liberālģisma robeģas visu laiku ir jāģuzmana: Intervģģija ar Inesi Zanderi*. Delfi.lv. Pieejams: <https://www.delfi.lv/kultura/news/books/liberalisma-robeģas-visu-laiku-ir-ģauģmana-intervģģija-ar-inesi-zanderi.d?id=53108837> (08.06.2021.).
- Paskov, M. (2016) *Is solidarity less important and less functional in egalitarian contexts?* *Acta Sociologica*, 59, 1.
- Robeyns, I. (2005) The Capability Approach: A Theoretical Survey. *Journal of Human Development*, 6, 1.
- Saari, J.; Pessi, A. B. (2014) National social models and helping others in the European Union. Laitinen, A.; Pessi, A. B. (eds.) *Solidarity: Theory and Practice*. Lexington Books, 179–267.
- Schwarz, S. (2013) Human Values: European Social Survey Education Net. Pieejams: <http://essedunet.nsd.uib.no/cms/topics/1/> (13.09.2021.).
- Walby, S. (2021) The COVID pandemic and social theory: Social democracy and public health in the crisis. *European Journal of Social Theory*, 24, 1, 22–43.

Summary

Ritma Rungule, Silva Seņkāne, Diāna Kalniņa

Social Solidarity and Assistance during the Covid-19 Pandemic

The article focuses on solidarity as a set of views and actions that, through mutual support, aim to unite society. The article discusses the forms of expression of solidarity – the receipt and provision of assistance, as well as the factors influencing solidarity – the individual's capability and mutual trust.

The analysis is based on the population survey in the Latvian government funded program "Life with Covid-19" (VPP-COVID-2020/1-0013) at the end of September 2020 (SKDS, N = 1003). For comparison, the data of the surveys conducted within the framework of the INTERFRAME project SKDS in November 2019 (N = 1014) and October 2013 (N = 1000) were used.

It is typical for Latvians to rely more on themselves and the people closest to them in times of crisis, and the support of family and relatives is considered most important. In this Covid-19 crisis, pandemic containment measures changed the principles of mutual assistance – people could help each other not get sick by isolating and distancing themselves. Therefore, a larger part of the population received help provided by state and local governments than help provided by people closest to them.

Mutual trust is a precondition for solidarity at the level of society. Latvians have more trust in the circle of people closest to them than in government. Therefore the principles of solidarity also applied more to family and acquaintances.

The analysis of the survey data also shows that trust in other people is related to the individual's capability, to choose what to do and to make their own decisions.

People with higher capability to do this trust others more. Strengthening this capacity in individuals can increase confidence in other people, thereby also contributing to public solidarity.